

دانشکده زبان و ادبیات

گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه برای دریافت درجه

کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی

تصحیح آثار گلستانواره

علی اکبر فراهانی

استاد راهنما:

دکتر مهدی ملک ثابت

استاد مشاور:

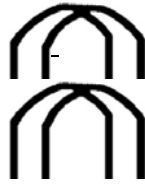
دکتریدالله جلالی

نگارش:

مهدی دهقان دهنوی

زمستان ۱۳۸۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

The University of Yazd

دانشگاه یزد

The department of Humanities
The Faculty of Persian literature

A thesis submitted in fulfillment of
the requirements for the degree of Ph.D in
Persian literature

**Edition Similar works to golestan
of Ali Akbar Farahani**

The Supervisors:

Dr. Mahdi Maleksabet

Dr. Yadollah Jalali

By:

Mahdi Deghan Dehnavi

January 2010

چکیده

در ادبیات فارسی تقلید از بزرگان و پیشاهنگان شعر و نثر از دیرباز مرسوم بوده است. گلستان سعدی نیز از جمله آثاری است که مقلدان زیادی به تقلید از آن، آثاری را خلق کرده‌اند، از جمله رونندگان این طریق، علی‌اکبر فراهانی (۱۲۶۹-۱۳۲۹هـ.ق) است، سه نسخه خطی به جامانده از وی به نام‌های خارستان، بهارستان و جان جهان به تقلید از گلستان است.

علی‌اکبر فراهانی نخست نسخه خارستان را به رشته تحریر درآورده است و پس از مدتی با اصلاحاتی، آن را با نام «بهارستان» نوشته است و سرانجام پس از اصلاحات نهایی، اثر را با نام «جان جهان» کتابت کرده است. این سه نسخه تقریباً شبیه به هم و یکسان هستند و به جز در مواردی که نویسنده مواردی را اصلاح، حذف یا اضافه کرده است. موضوع و محتوای هر سه اثر به تقلید از گلستان، حکایات، پندها، حکمت‌ها و نکته‌های اخلاقی، عرفانی، اجتماعی و... آمیخته با نظم متناسب با همان موضوع، است. هر سه نسخه «چون فصول جهان بر چهار آمد» مشتمل بر چهار باب است. در باب اول، حکایتها و مطالب مفصل‌تر و در باب چهارم مطالب بسیار مختصر و کوتاه و نکته مانند است. نویسنده در تمام ابواب، چه در محتوا و چه در لفظ، کاملاً مقلد و پیرو سعدی در گلستان است. در بسیاری از موارد، مضمون و محتوای گلستان، در همان قالب و لفظ، با اندکی تفاوت بیان شده است. تنها تفاوت سبک فراهانی با سعدی در استفاده مستقیم وی از آیات واحادیث و اشعار عربی در متن است که اشعار عربی گاهی موارد نسبتاً ضعیف و سست است.

در این رساله ابتدا با توجه به منابع و مآخذ محدود و اندکی که در مورد زندگانی مؤلف موجود بوده است، شرح مختصری از احوال و زندگی و آثار وی بیان شده است. در ادامه ویژگی‌های سبکی و ادبی و دستوری متن استخراج گردید و برای بیان نحوه نظیره‌گویی

مؤلف و میزان موفقیت وی که در بسیاری از موارد، این ویژگی‌ها در مضمون و لفظ است، بانمونه‌های آن در اشعار و آثار دیگر شاعران و نویسندگان مقایسه گردید. پس از بررسی ویژگیهای سبکی و رسم‌الخطی آثار نویسنده، متن مصحح همراه با ذکر نسخه بدل‌های آن به صورت پاورقی ارائه گردید. در فصل تعلیقات بعضی نکات دستوری و ادبی را که به نظر نیاز به توضیح داشت، شرح گردیده است و در پایان فهرستی از آیات واحادیث و اشعار عربی تنظیم و به رساله افزوده گردید.

واژگان کلیدی: علی‌اکبر فراهانی، خارستان، بهارستان، جان جهان، گلستانواره، نظیره‌پردازی

باب اول

در فضایل پادشاهان

باب دوم

در فضایل درویشان

باب سوم

در محامد اخلاق و عوايد حكمت

باب چهارم

در لوازم عشرت و مراسم تربیت

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار.....	

فصل اول: مبادی تحقیق

۱-۱- تعریف مسأله.....	۲
۲-۱- هدف از اجرا.....	۳
۳-۱- کاربرد نتایج تحقیق.....	۳
۴-۱- سابقه تحقیق.....	۳
۵-۱- کلمات کلیدی.....	۴
۶-۱- سؤالات پژوهشی.....	۴
۷-۱- روش تحقیق.....	۵

فصل دوم: احوال و آثار مؤلف

۱-۲- زندگینامه شاعر.....	۷
۲-۲- آثار مؤلف.....	۸
۳-۲- نسخه‌های خطی گلستانواره علی‌اکبر فراهانی.....	۱۰
۴-۲- چگونگی کار مؤلف در سه نسخه.....	۱۱
۵-۲- ویژگی‌های سبکی آثار گلستانواره فراهانی.....	۱۳
۶-۲- مآخذ و منابع مؤلف.....	۱۸
۷-۲- مضامین و مفاهیم مشترک فراهانی و دیگر شاعران.....	۲۱
۸-۲- ویژگی‌های رسم‌الخطی سه نسخه.....	۳۲

۲-۹- نسخه‌های موجود از آثار گلستانواره فراهانی و روش تصحیح..... ۳۴

فصل سوم: متن مصحح

۳۸.....	دیباچه.....
۴۰.....	حکایت.....
۴۱.....	تهیه عذر در تقدیم شکر.....
۴۱.....	سبب تألیف کتاب.....
۴۵.....	تیمم ذکر در تقدیم عذر.....
۴۶.....	التفات سخن در ترکیب فصول کتاب.....
۴۷.....	تاریخ کتابت.....
۴۷.....	باب اول: در فضایل پادشاهان.....
۴۸.....	عدل برتر از عبادت.....
۴۸.....	حصار عدل.....
۴۸.....	سختی قضاوت.....
۴۸.....	وزیر متطول و عاقبتش.....
۴۹.....	طلب عفو.....
۴۹.....	حکمت.....
۴۹.....	عزل وزیر.....
۴۹.....	نصیحت ارباب در ادامه سیرت.....
۵۰.....	انوشیروان و دهقان ثروتمند.....
۵۰.....	پادشاه زمانه‌اند.....
۵۰.....	خوراک و پوشاک شاه.....
۵۱.....	نامه حضرت علی(ع).....

۵۱.....	حکایت منظمه.....
۵۱.....	هدیه حاکم.....
۵۱.....	پذیرایی از اسکندر.....
۵۲.....	اتحاد و همبستگی.....
۵۳.....	سوختن مرز دیلم.....
۵۳.....	حجّ بی اثر.....
۵۴.....	زهد و وزارت.....
۵۵.....	فاجر قوی و زاهد ضعیف.....
۵۵.....	گمان باطل.....
۵۶.....	امانت‌داری.....
۵۶.....	شیاد سیّاح.....
۵۷.....	پارسا و غلام نیکومنظر.....
۵۷.....	بزرگمهر و پایان حکومت آل ساسان.....
۵۷.....	دیو جانس کلبی.....
۵۸.....	درویش و وزیر ستمگر.....
۵۹.....	سرهنگ‌زاده جائر.....
۵۹.....	عفو ملک و وزیر خیرخواه.....
۶۰.....	افشای راز.....
۶۰.....	مراقبت بر کتمان راز.....
۶۱.....	رسول روم و خلیفه.....
۶۲.....	چشم رقیب و دل حسود.....
۶۲.....	زشتی حسادت.....

۶۲	اعتدال در دوستی و دشمنی
۶۳	دوستان وقت نعمت
۶۴	غلام بی ادب و امیر اسیر
۶۴	شیاد سیاح
۶۵	پادشاه بی تدبیر
۶۷	دوملکزاده
۶۷	پرانیدن باز سفید
۶۸	درویش مستجاب الدعوه
۷۴	گدای نابینا بر درمسجد بصره
۷۵	حاجت بنده صالح
۷۵	حقیقت فقر
۷۵	تصوف و فترت آن
۷۶	طایفه خرقة پوشان بی خبر
۷۶	قناعت
۷۷	تعنت در حق پارسا
۷۷	زور آزمایی
۷۸	باب دوم: در فضایل درویشان
۷۸	دلیرتر از سلحشور
۷۸	پیامبر(ص) با عموی خویش
۷۸	درویش مجرد و پادشاه ستمگر
۷۹	بارنیافتن درویش
۸۰	رغبت دانشمندان به توانگران

۸۰.....	پادشاه و پارسا.....
۸۰.....	روستایی و فقیه.....
۸۰.....	شرم از خدا.....
۸۱.....	کسب روزی و جنید.....
۸۱.....	غیبت.....
۸۱.....	درویش و گرفتاری عشق.....
۸۲.....	تشنه‌ای در حجاز.....
۸۲.....	صرف و نحو آموختن بازرگان زاده.....
۸۳.....	توبه و شکستن توبه.....
۸۴.....	طیب و رنجور.....
۸۴.....	زاهد ساده دل.....
۸۶.....	عنفوان جوانی.....
۸۷.....	عبادت شبانه.....
۸۸.....	مخالطت با پیران.....
۸۸.....	درستی با پیرمرد.....
۸۹.....	پیری صد و اند ساله.....
۸۹.....	در فضیلت خاموشی.....
۸۹.....	پیری و مقابله با آن.....
۹۰.....	خشکسالی دیار مغرب.....
۹۷.....	مخنث و پینه‌دوز.....
۹۸.....	چگونه گذراندن.....
۹۸.....	درد شکم صوفی.....

۹۹.....	برای آزادی
۹۹.....	هیچ نخواهم.....
۹۹.....	غلام و زاهد.....
۱۰۰.....	بندهٔ عابد و خواجه متهاون.....
۱۰۰.....	درشتی و جفا.....
۱۰۰.....	حکمت.....
۱۰۱.....	فضیلت لقمان.....
۱۰۱.....	بزرگان فرتوت و وصیت فرزندان.....
۱۰۱.....	بینوا و بسیاری عیال.....
۱۰۲.....	رهگذر مال توانگران.....
۱۰۲.....	خواهندهٔ بازار حلب.....
۱۰۲.....	خرقه‌پوش ساکت.....
۱۰۳.....	دشنام بینوا.....
۱۰۳.....	مرگ طبیب حاذق.....
۱۰۳.....	بازشناسی تربت پادشاه از بینوا.....
۱۰۴.....	باب سوم: در محامد اخلاق و عواید حکمت.....
۱۰۴.....	برتری عقل یا نیکبختی.....
۱۰۴.....	تکلف در اثاث البیت.....
۱۰۵.....	سبب برتری علم.....
۱۰۵.....	وصیت خردمند فرزندان را.....
۱۰۶.....	صاحب گوهر و لقمان.....
۱۰۶.....	تأثیر عشق در تهذیب.....

- ۱۰۷.....ادیب انوشیروان
- ۱۰۴.....خاموشی به یا سخن
- ۱۰۷.....سخن گفتن همه فهم
- ۱۰۸.....سخنگوی مکررکننده
- ۱۰۸.....رغبت به مناظره
- ۱۰۸.....سکوت پیرمرد
- ۱۰۹.....اخوان الصفا
- ۱۰۹.....قبیح سعایت
- ۱۱۰.....محتشم علوی و ثناء پدر
- ۱۱۰.....شاعر راهزن
- ۱۱۱.....عالم بخیل
- ۱۱۱.....نعمت نابینا
- ۱۱۱.....دانشمند نابینا
- ۱۱۲.....کور بینادل
- ۱۱۲.....ایراد بر سعدی
- ۱۱۳.....خواجه و غلام مست
- ۱۱۴.....نکوهش سقراط
- ۱۱۴.....حدیث نکردن از سرمایه
- ۱۱۴.....مؤذن کریه الصوت
- ۱۱۵.....شاهد نوازنده
- ۱۱۶.....قیس بن عاصم منقری
- ۱۱۷.....فرزندخواهی بازرگان

- ۱۱۸..... ذمّ پدر
- ۱۱۸..... برتری برادر یا دوست
- ۱۱۸..... دلیل خصومت
- ۱۱۹..... زن زشت روی و شوی نابینا
- ۱۱۹..... بیهوشی از گرسنگی
- ۱۲۰..... خفتن در مسیل سیل
- ۱۲۰..... لذت طعام
- ۱۲۰..... شراب و عقل
- ۱۲۱..... عدم اعتماد به دوستان نعمت
- ۱۲۱..... گریه خواجه
- ۱۲۱..... زن خوبروی و مرد مجدر
- ۱۲۲..... جوان و جفت ناسازگار
- ۱۲۲..... بی‌وفایی شاهدان
- ۱۲۴..... پسر فقیه و دختر بازارگان
- ۱۲۴..... آداب عیادت
- ۱۲۴..... باد شکم
- ۱۲۵..... ذمّ حاجت خواهی از دوستان
- ۱۲۵..... توانگرزاده و میراث پدر
- ۱۲۷..... جوانمرد و وام‌خواهی
- ۱۲۸..... وزیر نادان و سخاوتمند
- ۱۲۹..... حاتم طایی و غلام دربند
- ۱۲۹..... مناظره داعی با توانگر در باب مال و هنر

۱۳۶.....	باب چهارم: در لوازم عشرت و مراسم تربیت
۱۳۶.....	حکمت
۱۳۶.....	وعظ
۱۳۷.....	نکته
۱۳۷.....	فایده
۱۳۷.....	نادره
۱۳۸.....	نزدیکی به سلطان
۱۳۸.....	نصیحت
۱۳۸.....	فضیلت
۱۳۸.....	پند
۱۳۸.....	اندرز
۱۳۹.....	موعظت
۱۳۹.....	اشارت
۱۳۹.....	تربیت
۱۳۹.....	تنبيه
۱۴۰.....	تحدیر
۱۴۰.....	نادره
۱۴۰.....	نصیحت
۱۴۱.....	توفیق
۱۴۱.....	ارشاد
۱۴۱.....	سیاست
۱۴۱.....	ملاطفه

۱۴۱	تخويف
۱۴۲	مناصحت
۱۴۲	حديث
۱۴۲	مشورت
۱۴۳	تعليم
۱۴۳	دقيقه
۱۴۳	حكمت
۱۴۳	اندرز
۱۴۴	پند
۱۴۴	نكته
۱۴۴	تعليم
۱۴۴	انصاف
۱۴۴	لطيفه
۱۴۵	فايده
۱۴۵	خبر
۱۴۵	تحذير
۱۴۶	شبلې و ابن الوقت بودن صوفيان
۱۴۶	تمثيل
۱۴۶	نكته
۱۴۶	وعظ
۱۴۷	پند
۱۴۷	توبيخ

۱۴۷.....	نصیحت
۱۴۷.....	اضائت
۱۴۸.....	دقیقه
۱۴۸.....	نکته
۱۴۸.....	فضیلت
۱۴۸.....	تحدیر
۱۴۸.....	اندرز
۱۴۹.....	اشارت
۱۴۹.....	نکته
۱۴۹.....	نصیحت
۱۴۹.....	موعظه
۱۵۰.....	تنبیه
۱۵۰.....	ارشاد
۱۵۰.....	حکمت
۱۵۰.....	مناصحت
۱۵۱.....	حکمت
۱۵۱.....	دلیل راست کردن انگشتی
۱۵۱.....	عزلت همراه با علم
۱۵۱.....	هدایت
۱۵۲.....	برائت
۱۵۲.....	تعلیم
۱۵۲.....	فایده